КÆМÆНДÆР, ДАН, Æ ХÆДЗАРÆ СУГЪДÆЙ ÆМА ДОН БА Æ СИНХАГИ КЪАПУНАБÆЛ КАЛДТА...

Эльчин САФАРЛИ, азербаджайнаг финсæг: «Цидæр æй, уæддæр нæййес раст кенæ æнæраст равзурст – ес, айдагъдæр дæхуæдæг ци равзарай, е æма уой фæстеугутæ. Е дин æй, аргъ искæнæн кæмæн нæййес, уæхæн дæхе фæлтæрддзийнадæ... Мах аци дуйнемæ æрбацудан айдагъдæр амонди туххæй. Айдагъдæр амондгун адæймаг æ алфамбулай парахат кæнуй хуарздзийна

АХСГИАГ ГЪУДДАГ

ЕМГЪУДЕЙ РАЗДЕР Ф**ЕЛВАРЕНТ**Е

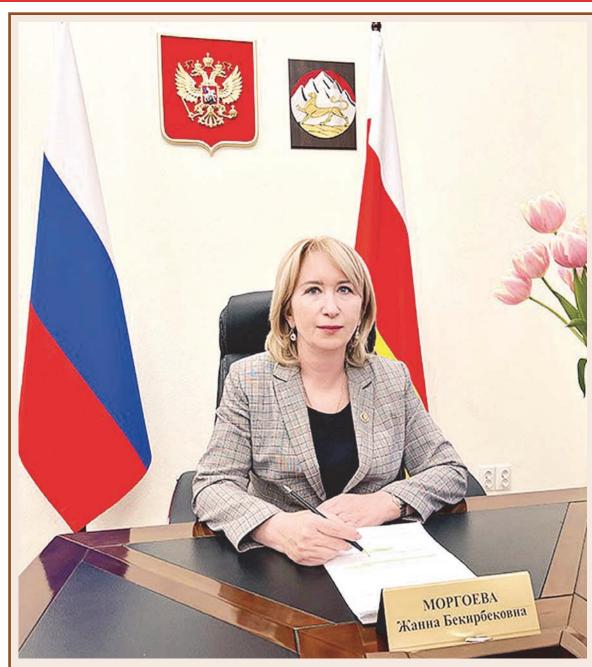
Цæгат Иристони дæр, куд æнæгъæнæ Уæрæсей, уотæ æмгъудæй раздæр райдæдта Еумæйаг паддзахадон фæлварæнтæ дæттуни гъуддаг. Архайунцæ си 49 рауагъдони, сæ фулдæр æнцæ, фарæ фæлварæнтæ ка нæ равардта, етæ.

Уруссаг æвзагæй фæлварæнтæ дæттуйнаг æнцæ 25 рауагъдони, 17 — профилон математикæ æма æхсæнадæзонунадæй, 14 — историйæй, 11 — биологийæй, 9 — химийæй, 8 — англисаг æвзагæй, 6 — информатикæ æма ИКТ-æй, фæйнæ 4 — литературæ æма физикæй. Æмгъудæй раздæр фæлварæнтæ дæтдзæнæнцæ 20 мартъийæй 19 апърели уæнгæ сæрмагонд нисангонд пункти Дзæуæгигъæуи 47-аг скъолай.

Ахурадæ æма науки министрадæ еугур фадуæттæ дæр исаразта, цæмæй Еумæйаг паддзахадон фæлварæнтæ æнæкъулумпийæй рацæуонцæ.

Министради ахуради хуæрзгъæдæдзийнади хайади разамонæг **Дзлиати Альбинæ** куд радзурдта, уотемæй фæлварæнти архайæг специалисттæ цæттæдзийнадæ райстонцæ сæрмагондæй арæзт еугуруæрæсеуон мадзали рæстæг.

*Е*мгъудæй раздæр фæлваржнтж райдæдтонцæ географи æма литературæй, гъуддегуте куд конд цеунце, уома еудадзугон цастдард ес ахурадæ æма науки министради 'рдигæй, ес си æхсæнадон цæстдаргутæ студенттей. Фалваранти бараггананта исбæрæг уодзæнæнцæ 3 апърели. Иннæ фæлварæн, уруссаг æвзагæй, уодзæнæй 23 мартъий. Ахурадæ æма науки министради Еумæйаг паддзахадон фæлварæнти фарстати фæдбæл косуй комкоммæ бастдзийнади телефон: 59-49-40.

«ФАДУАТ — ЦАРДГЪОНГÆНÆГ ÆМА ГЪУДДАГ АРАЗÆГ!..»

Нæ бæсти æхсæнадон-политикон цардарæзти аци анзи æрцæуйнаг гъуддæгути 'хсæн бæлвурд бæрæг дарунцæ дууæ цауи.

Уонжй еу – нуриккон Ужрасей жвзаржн системжбжл жнхжст кжнуй джс жма инсжй анзи. Аци цау цжйбжрцжбжл агъазиау жма ахсгиаг жй, уомжн ирд жвдесжн иссжй е джр, жма Цжгат Иристони Сжргължуужги сжрмагонд Указжй (хужрзжржги, 8 фев-

рали нисангонд жрцуджй нж республики жвзаржн системи косгути Бон). Бжржггонд цжудзжнжй 19 октябри — еци бон 1993 анзи райдждта Цжгат Иристони Центрон жвзаржн къамис аразуни куст. Абони нжмж жвзаржн системи фжллойнж кжнуй 3500 аджймагемжй фулджр, етж уодужлдайжй архайунцж 346 жвзаржн къамисей куст гъжугж хузи райаразунбжл. Жма син профессионалон бжржгбон нисангонд

ке 'рцудæй, е æй, сæ куст цæйбæрцæбæл ахсгиаг æма арфиаг æй, уой æвдесæн.

Иннæ æрцæуйнаг цау – куд алли анз, уотæ бабæй нæмæ фæззæги, бæлвурддæрæй ба 10 сентябри рацæудзæнæй гъæлæскæнуйнади Еумæйаг бон. Еугур еци гъуддæгути фæдбæл æй нæ республики Центрон æвзарæн къамиси сæрдар Моргуати Жанни дзубанди.

HOMEPÆH

«ÆЦÆГДЗИЙНАДÆ ХЪАЗАРДÆРÆЙ!..»

Нарти каджнгити хъаппае Иристони ке фжззиндтай, еци гъудий сарбал федарай ке дзурдта Жорж Дюмезиль, уомай а хаецца кадарта арази на адтанца. Уой фждбал номдзуд ахургонд ахурааг уота финста: «Зонун ай, мааци гъудита мухур кангай, черкесата амабалти исмастгун кандзанан. Фал ацагдзийнада хъазардар ай: са бундори Нарти кадангита немазинана исмасти кадангита исмасти кърнори...

Уоди уæхæн федардзийнаде, наукон æцæгдзийнади сæрбæлтау гъæддухдзийнаде ке 'вдиста, уомæ гæсгæ Жорж Дюмезили кадæ адтæй æма абони дæр æй бæрзонд æнæгъæнæ дуйней дæр. Уæлдайдæр ба, Нарти кадæнгитæ сæ уодварни хæзнатæ кæмæн æнцæ, еци адæмти 'хсæн.

Æма ин абони æ рохс ном ке имисæн, уомæн нин хуарз равгæ ес – æ райгурдбæл 4 мартъий исæнхæст æй фондз æма æхсæзинсæй анзи (1898-1986). Уой фæдбæл абони мухур кæнæн (4-аг фарсбæл) Нарти хæццæ баст фарстатæ зундгонд æртасæг, историон наукити доктор, профессор Цибирти Людвиги уац.

Æ ФÆЛЛÆНТТÆ – ЗУНДИ ХÆЗНАДОНÆ

«Исати Мæхæмæт агъазиау ахургонд ке адтей, ема е ном æ наукон æскъуæлхтдзийнæдти фæрци наукон æмвæзади жностжиж ке байзайдзæнæй, уобæл дзубанди дæр нæййес. Уогæ «байзайдзæнæй», зæгъгæ, загъд бустæги раст ней, растдер уодзеней уота запъун, ама аностама цæрдзæнæй айдагъ нæ фидибæстон нæ, фал дуйнеуон науки цардарæзти. Цæрдзæнæй, уомæн æма е ци бундортæ ниууагъта, ета ахургандтан фалтарай-фалтарма уодзæнæнцæ зунди хæзнадонæ, развæндаг рохсгæнæг цирагъи хузæн...»

Уотæ æнæгъæнæ дуйнебæл игъустгонд ахургонд Исати Измаили фурт Мæхæмæти туххæй æ уацтæй еуеми финсуй æ зундгонд ахурдзаутæй еу — филологон наукити доктор, профессор Тахъазти Харум. Æма уой хумæтæги не 'римистан — 5 мартъий нæ номдзуд æмзæнхон Исати Мæхæмæти райгурдбæл исæнхæст æй финддæс æма цуппаринсæй анзи. Уой фæдбæл æрмæгутæ кæсетæ 4-8-аг фæрстæбæл.

КАРЗ ТОХ — НАРКОТИКТИ ÆНÆЗАКЪОН ЗЕЛДОХИ НИХМÆ

Наркотиктей пайда кенуни ема уони енезакъон зелдохи фудей Цегат Иристони ци уавер исевзурдей, уобел белвурд дзубанди цудей, наркотикти нихме архайди федбел арезт республикон къамиси ембурди.

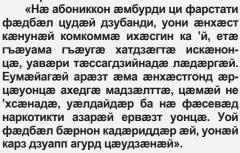
Наркотикти нихма архайди къамиси разамонает **Луиза Лебедевай** загъдмае гастае, уаваер кар ма нераенгае даер сагъаессаг ай, уастаер 2021 анзи хасты рабаргаей, уоййасаебаел ласты уздаер ба нае фасцаей.

Æ радзубандий куд фегъосун кодта, уотемæй хигъди æвæрд æрцудæнцæ, «наркоманий» незей сахъат ей, зегъге, диагноз фиццаг хатт кæмæн исбæлвурд кодтонца, уахан наудас ама æртинсæй адæймаги – 2021 анзи ужхжнтти бжрцж адтжй джс **жма** дууинс**ж**й. З**жранх**жсс**ж**г наркотикон фæрæзнитæй ка пайда кæнуй, етæ иссæнцæ аст æма фондзинсей адеймаги (2021 анзи - 116). Наркотиктæн дæлбарæ ка 'й, етæ 'нцæ 774 адæймаги – 2021 анзи хæццæ рабаргæй, е æй æртиндес адеймаги фулдер.

Луизæ Лебедева ма куд радзурдта, уотемæй зæранхæссæг наркотикон фæрæзнитæй ка пайда кæнуй, уонæбæл нæ республики нимад цæунцæ 200 адæймаги, еци фæрæзнити фудæй сæйгити нимæдзæ 68 адæймаги минкъийдæр фæцæй.

Е ма куд фегъосун кодта, уотемæй фарæ наркотикти æнæзакъон зелдохи хæццæ баст фудракæндитæ исаразтонцæ 823 адæймаги (еци фудракæндити

Сергей МЕНЯЙЛО:

– Сжйгити берце белвурд кенун еуердигей статистике-бел кед легъузердеме зиннуй, уеддер хуарз ей, уомен ема махен статистики «хуерзуиндей» сейрагдер гъеуама уа адеймаги енезердедзорге карне. Æма уехен сейгите егайтима раберег унце – уой ферци феззиннуй равге се феййервезун кенунен. Дзебех се кенен. Сейге барвендоней наркоманийей ехе дзебех кенунбел ку исарази уй, уехен фетке неме нурме косуй, – загъта къамиси разамонег.

бæрцæ 2020 анзай фæстæмæ минкъийай-минкъийдæр кæнуй: 2020 анзи адтæй 976, 2021 анзи – 818). Æнæзакъонæй наркотикти зелдохи хæццæ баст административон барадон ихæлдтитæ ба исаразтонцæ 1057 адæймаги.

Æ радзубандий Сергей Меняйло республики муниципалон искондти разамонгутæн, наркотикти нихмæ муниципалон къамисти сæрдартæн, медгъуддæгути министради разамундæн байхæс кодта, цæмæй, æмбурди ци фарстатæбæл цудæй дзубанди, уони

кæрæй-кæронмæ исæнхæст кæнунбæл гъæугæ мадзæлттæ еудадзугдæр аразонцæ.

министра-Медгъуддæгути джн бафждзахста, цжмжй еугур барадæгъæуайгæнæг оргæнти хæццæ æ куст фæййахедгæдæр кæна наркотикти æнæзакъон зелдох бауорамуни туххей, е ирезт ин фæууорамонцæ, æнæ дохтири финстæй наркотикæй пайда кæнуни равгите егириддер макемен маци хузи уа. Уой хæццæ ба ма уой дæр баханхæ кодта, æма фæсаржнтжй нжмж ци аджм жрбацæуй мигрантти хузи, уонæн сæ кæцидæр хай дæр архайæг разиннунца наркотикти жназакъон зелдохи хæццæ баст фудракæндити. Уома гаста ба еци арбацауат адæми хæццæ дæр гъæуй бæлвурддæрæй косун, наркотиктæ жнжзакъон зелдохи гъжуама ма уонцæ.

Ембурди ма жркастжнцж, наркомани не нуриккон цардарезти уоййасебел сагъжссаг фарста ке иссей, уой федбел жхсенадон цестингас белвурдгенег социалон ертасенти хатдзегтеме, уедта ма фарстай федбел ендер хаберттеме дер.

Нæ уацхæссæг

АДÆМИ ÆHÆHEЗДЗИЙНАДÆ ГЪÆУАЙКÆНУЙНАДИ ФАРСТАТÆMÆ – ЕУДАДЗУГОН ЦÆСТÆДАРД!.

ХУАРЗÆЙ — АРФИАГ, ХУÆЗДÆРБÆЛ БАЙАРХАЙУНÆЙ БА — ИХÆСГИН

Гъе уота загъун ангъезуй, на республики Хецауади Сардари хуадаййеваг Александр РЕУТОВ дзиллон хабархассаг фаразнити минавартти ханца фембалди растаг Цагат Иристони ананездзийнада гъауайкануйнади къабази уавари фадбал ци хабартта фегъосун кодта, уони фадбал.

Æ радзубандий лæмбунæг æрлæудтæй адæмæн фиццаградон медикон-социалон агъази фарстатæбæл. Етæ ба комкоммæ баст æнцæ поликлиникити, диспансерти æма амбулаторити кусти хæццæ.

Евгъуд анз бундороней исцалцег кодтонце Горетгерон ема Кирови районти поликлиниките, аци мейи керонме нисан кенунце Хъарман-Синдзигъеуи амбулатори байгон кенун. Неуег медицинон пунктте косунце

Бехъани, Нæуæггъæуи ема Луковскаяйи станици.

Медицинон агъаз канунца 10 царга пункти, е уалдай агъаз ай идардзаф гъаути царгути ананездзийнадан.

Республики Æнæнездзийнадæ гъæуай-кæнуйнади министрадæ фæстаг рæстæг уæлдай æргом здахуй диспансеризаций ахедгæ кустмæ, нез æ райдайæнæй исбæрæг кæнгæй е 'сдзæбæх кæнун æнцондæр фæууй.

Ахсгиаг ей, 56 нурик-кон доменти аккаг меди-

цинон косжнгжрзтж ке бантæстæй балхæнун, е. Исефтонг си кодтонцæ Дзæуæгигъæуи 7-аг поликлиникæ æма Республикон реабилитацион центр. Экономикон гæрæнтæ на фаззиндтанца фасарæйнаг медицинон технике исамал кенуни гъуддагбæл. Æнæнездзийнада гътуайкануйнади къабази информаци фадуат равардта сæйгити хæццæ куст фæййахедгæдæр кæнун. «БАРС»-и уагæвæрди фæрци сауæнвидеоконсультацита

дæр ес кæнæн. Æ кусти ахид исæвзуруй техникон къулумпидзийнæдтæ, архайунцæ сæ райеуварс кæнунбæл.

Медицинон агъази къабæзтæмæ цæуй лæмбунæг каст. Райаразтонцæ Тагъд медицинон агъази станций куст, сæ архайд зингæ фæххуæздæр æй.

Республикон клиникон сейгеедони мартъий керони искосдзеней «МРТ»-и аппарат. Ахедгее 'й тогдадзинтти незти Республикон центри архайд, нуриккон косенгерэтей идарддер дер цеудзеней ефтонггонд.

Фамминкъийдар ай, зæрди æма дадзинтти незтей феййагъаз кенен кæмæн нæбал фæууй, уони нимæдзæ, минкъийдæр мæлунцæ нæуæгигурдта. Гъулаггаган, уотæ зæгъæн нæййес онкопогон сайгитай, е ба уой фудей ема нез ерегиау ке рабæрæг кæнунца. кена има аккаг цастдард ке нæ фæууй, уой туххей. Фулдер кенуй, ка си исдзæбæх æй, кенæ ба 'й дæргъвæтийнæ рæстæг ка нæбал æргъуди кæнуй, уони нимæдзæ. 90 миллион соми радех кодтонце онкологон сейгæдонæн ефтонггæрзтæ балхæнуни гъуддагæн. Бундорон цалцаг арцаудзжнжй онкологон диспансер, гемотологон хайади куст фæййахедгæдæр уодзжнжй нжужг роботти фæрци.

Федæни анз нисан кæнунцæ сувæллæнтти

полоклиникитæ æма Сувæллæнтти республикон сайгæдони соматикон бæстихаййи, Дзæуæгигъæуи 1-аг æма 2-аг арæндæнтти, уæдта Республикон клиникон хайадæ исцалцæг кæнун. Гæнæнес, æма бавналонцæ перинаталон центри арæзтадæмæ.

Кусти домæнтæн дзуапп нæ дæттуй Республикон реабилитацион центри бæстихай, уой хинцгæй, 2024 анзи райдайдзæнæнцæ нæуæг азгъунст аразун.

Райараздзжнжнцж эндокринологон служби куст джр, фулджр жргом зджхт цжудзжнжй сжйгити диспансерон цжст-дардмж.

Александр Реутов куд загъта, уотемай адзаллаг уаварти косуй Республикон психиатрон сайгадона, федани гъавунца цалдар бастихаййи бундронай исцалцаг канун.

Иннæ регионти хæццæ рабаргæй, нæ республики медицинон косæндæнтти дохтиртæ фагæ ес, фал 121 вакансий æнцæ уæгъдæ, нæ фагæ кæнуй гемотологтæ, уæдта ма цуппар хузи незтæ дзæбæхгæнæг дохтиртæ, уæлдайдæр — Мæздæги райони.

Аци анзжй фжстжиж ламбунжгдар каст цаудзанай, еци джсниждтай дохтиртж уадзуни ама са республики поликлиникита ама сайгаданттама рветуни гъуддагма.

ХУАРЗ ХАБАР – ЦИЙНАГ

Дзæуæгигъæуи райдæдтонцæ трамвайтæбæл экскурситæ аразун. Фиццаг уæхæн балций рацæуни барæ æрхаудтæй, Лугански сахарей абони Цегат Иристони ка цæруй, еци сувæллæнттæмæ. Етæ аци «цæугæ» мадзали фæрци базондзжнжнцж берж аллихузон цæмæдесаг хабæрттæ Дзæуæгигьæуи, уæдта Иристони историйæй, сæ абони цардæй. Трамваййи экскурсий рабалци кодтонца Дзауæгигъæуи скъолати дæс æма дууинсæй ахурдзауи. Уæхжн экскурситж кжстжртжн арæзт цæудзæнæнцæ саужнгж сжрди фжстаг бжнтти

Уæллагири коми Цъæйи райдæдтонцæ аразун фусунуæтти нæуæг комплекс. Абони уæнгæ бал си цæттæ 'нцæ дæс уати – дууинсæй иуазæгей фагæ.

Цæунцæ административон уæттæ æма ресторан исфæлгонц кæнуни кæронбæттæни куститæ. Комплекс туристтæн гъæуама æ дуæрттæ байгон кæна майи бæрæгбæнттæмæ.

Нуртæккæ ма куст цæуй «Мамисон», «Къæхтисæр», «Алания-парк», зæгъгæ, еци устур туристон проекттæ исæнхæст кæнунбæл дæр.

Нæ республики Сæргълæууæг байхæс кодта нæуæг ахури анзæй фæстæмæ скъолати ка косдзæнæй, еци ахургæнгутæн уæлæнхасæн феддонте иснисан кенун. Дзубанди цæуй аци анз ахургæнæндæнттæ каст ка фæууодзжнжй, еци ахургжнгутæбæл. «Фиццаг анз æригон ахургæнгутæ æнæ разæнгардгæнæг феддонтæй ке косдзæнæнцæ, уой нимайгей уеленхасен феддонте син агъазгæнæг уодзæнæнца са куст нива бал уагай жнхжст кжнунжн», - загьта нæ республики ахурадæ **жма науки министр Алибегти**

Цæгат Иристони косун райдæдта уалдзигон лагерь «Алайнаг фæранк». Байгон æй кодтонцæ, «Фæлмæн зæрдæ», зæгъгæ, центри бундорбæл. Аци лагермæ æрбахондзæнæнцæ берæсувæллонгин æма агъазгъæуагæ бийнонтæй сабийтæ. Уонæн исараздзæнæнцæ аллихузон фадуæттæ дæр сæ рæстæг зæрдæмæдзæугæй æма пайдайæй рарветунæн.

Лагерь «Алайнаг фæранк»-и фарæ сæ фæллад исуагътонцæ æма се нæнездзийнадæ фæффедардæр кодтонцæ 250 сувæллони Дзæуæгигъæу æма нæ республики районтæй.

Нæ номдзуд финсæг Хъазбегти Хъазбег кæддæр е 'мдзæвгитæй еуеми уотæ финста:

Мæ киунугæ – мæ хуарз æмбал, Царди унæр – мæ фæтæг. Ахур-косун – царди амал Нæ Цæдеси игъæлдзæг...

Нæ зонæн, æ аци зæрдрохсдзийнадæ ести барæ даруй æ доги æвзурститæмæ, фал уой ба бæлвурдæй зонæн, æма уæди советон цардарæзтити рæстæг æвзурститæ адæмæн æхцæуæн уиуонцæ, æцæгæйдæр си дзиллонæй архайиуонцæ... Бæргæ хуарз уидæ нуриккон æвзурстити дæр адæм уотæ дзиллонæй ку архайиуонцæ – кæд хуæздæр уавæртæмæ бæллæн, уæд нин етæ цæмæй бантæсонцæ, уобæл гъæуама архайгæ дæр кæнæн...

«ФАДУАТ — ЦАРДГЪОНГÆНÆГ ÆМА ГЪУДДАГ АРАЗÆГ!..»

Нæ дзубанди Моргуати Жанни хæццæ ба райдæдтан арфитæй.

 Жаннæ, фиццагидæр дæуæн æма нæ республики æв-

зарæн системи еугур косгутæн дæр хъæбæр æхцæуæнæй арфæ кæнæн уæ юбилейи фæдбæл, æма уин нæ зæрдæ зæгъуй, цæмæй уæ æнæмæнгæ гъæугæ куст уа æнтæстгин, уæхуæдтæ ба си зæрдрохс куд уайтæ!

- Арфиаг уотæ, мах ба архайдзинан, цæмæй нæ куст æцæгæйдæр нæ Иристонæн, нæ адæмæн пайдахæссæг уа.
- Жаннæ, нæ рагфидтæлтæ куд зæгъиуонцæ, цард цæуй æма фарнæ хæссуй, уотæ нæ республики æвзарæн системæ дæр, æруагæс ни кæнуй, æ дæс æма инсæй анзей карæмæ исфæрнгун æй, зæрдрохс ун кæмæй æнгъезуй, берæ уæхæн гъуддæгутæй, фæлтæрддзийнадæй. Идæрдтæбæл нæ дзордзинан, фал фæстаг рæстæгути хабæртти кой ракæнун ба бунати уодзæнæй.
- Фиццагидæр мæ зæгъун фæндуй фариккон æвзурстити туххей. Уой дæр уæлдай æхцæуæнæй, уомæн æма рацудæнцæ, иннæ æнзти хæццæ рабаргей, зингæ-зингæ фулдæр æвзаргутæ си архайдтонцæ, уотемæй æвзаргутæн сæ 69% исгъæлæс кодтонцæ. Уомæ гæсгæ ба нæ бон æй федарей уотæ, зæгъун, æма хецаудзийнади алли къабæзтæмæ æвзурститæ (æдеугурей адтæнцæ дæс æма авдинсейемей фулдæр) рацудæнцæ æнтæстгинæй. Лæверд æрцудæнцæ 940 депутатон мандати, уоней дæс æма æртинсей республики парламентмæ равзурст депутаттæн.

Фари æвзурститæн ма адтæй ey хецæндзийнадæ – цудæнцæ, раздæр куд адтæй, уотæ ey бон нæ, фал дууæ боней дæргъи.

- Еубонон æма цалдæр боней дæргъи æвзурстити 'хсæн ци хецæндзийнæдтæ ес?
- Куд зонæн, уотемæй æвзурстити уæхæн фæткæ нисангонд æрцудæй коронавируси фудæй тæссаг санитарон-эпидемиологон уавæр ке исæвзурдæй, уомæ гæсгæ. Фал аци нæуæгдзийнадæ куд равдиста, уотемæй цалдæр боней дæргъи гъæлæс кæнуни мадзал айдагъ медицинон æгъдауæй нæ, фал социалон ахедундзийнадæй дæр пайдахæссæгдæр æй. Уотемæй куд æвзаргутæн æма цæстдаргутæн, уотæ æвзарæн къамисти иуонгтæн дæр сæ куст хуæздæр æма æнхæстдæрæй цæуй.

Уотæ æнгъæл дæн, æма дууæ боней дæргъи ке цудæнцæ æвзурститæ, уомæ гæсгæ фæффулдæр æй æвзаргути нимæд-

зае гъелес кенуни бентти. Уедта ма уой дер енерестефге не фецан, ема уотемей цейберцебел енцаддер адтей евзарен рауенти еумейаг уавер. Кед алли бунатме дер цалдергай кандидати уиде, уеддер евзурстити разме агитацион куст дер ема евзурстите сехуедте дер рацуденце ене уелдай хъоргенег миутей, ене хелхъойтей. Уомен агъаз адтей е дер, ема видеоцестдард дер цудей енекъулумпийей сутки ендергъци закъонме гесге. Еугур еци мадзелтте арезт цуденце, цемей евзурстите ембелге уагебел ема ене закъонихалгей рацудайуонце, уомен.

- Фал уæддæр аци нæуæг мадзали,
   дууæ боней дæргъци гъæлæс кæнуни
   фæтки хæццæ еугурæй арази нæ 'нцæ...
- Нæ кусти мах дзолгъа-молгъатæбæл нæ æнцойнæ кæнæн, фал комкоммæ дæнцæгтæмæ гæсгæ кæнæн хатдзæгтæ. Еци дæнцæгти хатдзæгтæн ба, сæ сæйрагдæр е æй, æма æвзурстити фæсте æртæ мæйей дæргъи тæрхондонæмæ еунæг гъаст дæр нæ бацудæй нæ архайди туххæй.
- Циуавæр нæуæгдзийнæдтæй ма пайдагонд цæудзæнæй æвзарæн систе-
- Цалдæр анзей дæргъи æнтæстгинæй пайдагонд цæуй механизм «Мобилон æвзарæг»-и хузи гъæлæс кæнуни мадзалæй. Е фадуат дæттуй, æвзаргутæй æвзурстити рæстæг æ еудадзугон цæрæн рауæнæй æндæр кæмидæр идарди ка фæууй, уонæн уоми исгъæлæс кæнунæн.

Никки ба ма Уæрæсей Центрон æвзарæн къамиси сайти алли æвзарæги бон дæр æй базонун, ци æвзарæн участокмæ хаст цæуй, уоми æвзаргути номхигъди æй æви нæ, уой, уæдта ма æвзарæн мадзæлтти æмгъудтæ æма гъæлæс кæнуни фæстеугутæ базонун.

- Аци нæуæг мадзæлттæ ести фæййагъаз уодзæнæнцæ хумæтæг, фал ахсгиаг фарста ниллух кæнунæн, гъома, дæсгай æнзтæ еци-еу бæстихаййи ка цæруй, етæ æвзаргути номхигъдтæмæ хаст ку не 'рцæуонцæ æма уони бæсти сæмæ «мард уодтæ» хаст ку 'рцæуонцæ, уой нихмæ?
- Фиццагидæр, æвзаргути номхигъдтæмæ ци еййивддзийнедте хаст цеуй, уомæ еудадзугдер цестдард цеуй, фал ами уеддер делбаре ан паддзахадон оргенте неме адеми церен рауенти туххей ема ендер гъеуге береггененти ецегдзийнадей. Аци рауен ме бон уоте зегъун ей, ема «Паддзахадон леггедти» портали хецце рабаргей, еци берегге-

нæнти æма махæн нæхе бæрæггæнæнти æмхæлдехдзийнадæ хъæртуй 85 процентемæ, уогæ уой дæр нимайун гъæуй, æма еугур æвзаргутæ регистрацигонд не 'рцæунцæ номхигъдти...

Иннемей ба аци анз еугур еци номхигъдтите никкидер ма белвурддергонд ерцеудзененце, Уересей Федераций нимедзти ема Уересей медгъуддегути министрадте неме ци береггененте ербадеттонце, уони бундорбел енцойнегенгей.

- Аци анзи æвзурстити кой искодтайтæ. Кæми арæзт цæудзæнæнцæ?
- Дæсæймаг сентябри гъæуама æвзурст æрцæуонцæ фондз районеми минæвæртти æстдæс Æмбурдей 116 депутати, аст гъæуеми ба разамонгутæ. Тæккæ устурдæр æвзарæн мадзæлттæ арæзт цæудзæнæй Ирæфи райони ами æвзардзæнæнцæ райони минивæртти Æмбурди депутаттæ.
- Фæсевæд цæйбæрцæбæл разæнгардæй архайунцæ æвзарæн мадзæлтти?
- Нæ республики Центрон æвзарæн къамис устур æргом æздахуй, цæмæй фæсевæд лæмбунæгдæр ахур кæнонцæ æвзарæн-барадон æма æ электоралон культурæ. Уой туххæй берæ аллихузон мадзæлттæ арæзт цæуй архайæн, фæсевæд цæмæй разæнгарддæрæй æма рауон-циуондæрæй архайуонцæ æвзарæн мадзæлтти. Уой туххæй республики районти арæзт æрцудæнцæ æма æнæкъулумпийæй косунцæ фæсевæдон-æвзарæн къамистæ.

Зæгъæн, евгъуд анзи æригон æвзаргутæн арæзт æрцудæй «Аланий электоралон командæ», зæгъгæ, гъуддагон гъазт. Дууæ боней дæргъи фæсевæд гъæлæс кодтонцæ фæсевæдон парламентмæ æвзурстити. Æдеугурæй си архайдта 7,3 мин адæймаги. Хъæбæр цæмæдесæй пайда кодтонцæ нуриккон технологитæй.

- Аци анз ма циуавар гъуддагута исанхасткануйнаг айта авзаран къабази архайди?
- Нуртæккæ нæмæ ци хайадон (æвзарæн участокти) къамистæ косуй, уони барадон æмгъудтæ кæронмæ фæхъхъæртунцæ. Нæуæг къамистæ гъæуама федаргонд æрцæуонцæ аци анзи июни кæронмæ. Нæ бæсти æвзарæн системæбæл дæс æма инсæй анзи ке æнхæст кæнуй, уой фæдбæл исфедар кодтан сæрмагонд мадзæлтти пълан. Уомæ гæсгæ арæзт цæудзæнæнцæ наукон конференцитæ, «тумбул стъолтæ», олимпиадитæ, викторинитæ, конкурстæ студенттæ æма скъоладзаути 'хсæн.

Нæ тæккæ сæйрагдæр ихæс ба 'й – анзи кæрони архайун райдайдзинан нæ бæсти президент æвзаруни компани райаразун кæнунбæл.

- Нæ бæсти Президент дин дæ уодуæлдай фæллойни туххæй исаккаг кодта устур хуæрзеуæг – майдан «Фидибæстæн устур лæггæдти бацæуни туххæй». Ци зæрдæй исæмбалдтæ еци æхцæуæн хабарбæл?
- Ке зæгъун жй гъжуй, устур жхцжужндзийнади хæццж. Уогж еци хужрзеужг кжд комкоммж лжвжрд жрцуджй, уждджр жй жз уотж нимайун, жма е айдагъ мжн нжй, фал уомжн ж нисанеужг жй нж республики еугур жвзаржн къабази косгути устур байвжрд, уждта жвзаргути архайджн бжрзонд аргъгонди жвдесжн.
- Е жй развжлгъауи хуарзжнхж, нж бжсти Президенти 'рдигжй жуужнки нисанеужг, махжн нж еугуремжн джр, нж профессионалон джсниадж еудадзугджр бжрзондджр кжна, цжмжй нж бжсти гъомусадж федарджр кжна, жма нж исонибон зжрджмждзжугжджр уа...
- Æвзурстити хæццæ фарстатæ уоййасæбæл берæ 'нцæ, æма уонæн сæ еугурей фæдбæл еунæг хатмæ æрдзубанди кæнунæн равгæ нæййес. Уомæ гæсгæ ба нæ зæрди ес, фæстæдæр дæр ма сæбæл æрдзубанди кæнун. Абони ба ма уой зæгъæн, æма аци анзи æвзурститæмæ цæттæ кæнгæй ци бафæдзæхсуйнаг дæ нæ республики æвзаргутæн.
- Нæ рагфидтæлтæй нин байзадæй дессаги зундгин загъд: «Фадуат цардгъонгæнæг æма гъуддаг аразæг!...» Мæнмæ гæсгæ, æвзурститæ дæр æнцæ, нæ абони цардарæзт цæмæй хуæздæр кæна æма нæ исонибон ба никки райдзастдæр уа, гъе уомæн тæккæ хуæздæр фадуат. Уой ни алкедæр раст ку лæдæра æма æвзурстити æ бартæй бæрнонæй ку пайда кæна, уæд цæйбæрцæбæл æнтæстгин уодзинан.
- Арфæ дин кæнун, Жаннæ, дæ зæрдæмæдзæугæ дзубандий туххæй.

КÆРОНБÆТТÆНИ БÆСТИ

Æвзурстити туххаей дзубандима гасгае зардаебал арбалаууй еу таурахъон цау.

Цæветтонгæ, еу гъæуи, дан, еу зæронд лæг мæлуни къахбæл ниллæудтæй. Е адтæй, раст нæуæг цардарæзт ку æрфедар æй, уæд. Е 'мгарæ зæронд лæгтæ æ алливарс бадунцæ æма 'й дзубандибæл даруншæ

- Мæлгæ уин кæнун, мæлгæ, мæ лимæнтæ, – нæтгæй сæмæ дзоруй уæззау сæйгæ.
- Тухсгæ ма кæнæ, мах дæр дæ тагъд баййафдзинан. Дæумæ хицæ кæнун гъæуй, аци нæуæг царди дессаги хабæрттæ нæ зæронд мæрдтæн фиццаг ка ракæндзæнæй, зæрдитæ ин æвæрунцæ лæгтæ.
- Ракæндзæнæн, фал Гогоцций лæгъуз гъæуихецау иссæй, е си уæддæр нæ баруагæс уодзæнæй. Æма син еци хабар нæ ракæндзæнæн...

Аци цауи кой æвзарæн къамисти косгутей кемендер ку ракодтон, уед хъебер зердиагей феххудтей, уедта загъта:

– Уогæ ба ци не 'римисдзæнæнцæ адæм, уæлдайдæр ба цæмæй син сæхе мацæмæй фудгин кæнонцæ. Нур Гогоцций гъæуихецауæй сæхуæдтæ нæ равзурстонцæ? Æма 'й нæ уидтонцæ, ци æй, уой? Уомæ гæсгæ бæрнондæр зæрдихаттæй кæсун гъæуй æвзурститæмæ, ке æвзарæн, хецаудзийнади къабазтæмæ ке минæвар кæнæн, нæ цардиуаги хабæрттæ ке къохти уодзæнæнцæ, уомæ.

Раст ей е загъд. Еугер нин леверд цеуй хецаудзийнади еугур къабезтеме дер не фендоней аккаг адеймегуте равзаруни баре, уед си енхестей цеменне гъеуама испайда кенен!..

Æрмæг бацæттæ кодта ХЕКЪИЛАТИ Маринæ.

ДИГОРÆ

Рабиндранат ТАГОР (1861-1941), индийаг финсæг: «Жнамонд ей, е евгъуд бентти тиллжг ка нж багъжуай кодта, еци аджмихатт, уомжн жма фжффудевгуд жй ж евгъуд бжнттжй джр жма ж абонжй джр. Байтаунжн имж муггаг неййес ема мегургори баркъи райста, цемей судей ма мела. Мах гъеуама нж зжрдж даржн, ж историйжй жнжхай ка фжцжй, еци аджмтжй ке нж ан...»

Жорж ДЮМЕЗИЛЬ: «Нарти кадæнгитæ, сæ хъаппæ исæвзурдæй ирæнттама, уонай са райстонца са кавказаг синхагта жма сж синхжгти синхжгтж джр: нигулжни жй райстонца абхазагта, черкеста, балхъайрагти хецан царан бунатта, цагатискасани – цацайнагта, Махъал ама Хъересе. Аци аллихузон адамтама нартж жнджр царджй цжрун райдждтонцж... Нарти ном, нарти бæгъатæртæ, сæйраг адæймæгутæ фæззиндтæнцæ Иристони, фæстæдæр сæ синхаг адæмтæ райстонца.. Рагон дзамани цараг кадгин багъатарта, тохгангута: са соратта син рартасуни гъуддаг равзурун кæнуй берæ таурæхъон æууæлтæ...»

«**ЕЦЕГДЗИЙНАДЕ ХЪАЗАРДЕР ЕЙ**!

ЦИБИРТИ Людвиг, историон

Жорж Дюмезиль райгурдæй французаг æфсади капитани (фæстæдæр – инæлар æма французаг тохæндзаумау – минометти фиццаг фæлтæрти конструктор) Жан-Анатоль жма Маргаритж Дютьей бийнонти 'хсен. Ахурадеме тулаваст уогæй ин берæ æнтæстей. Уой хецце ба име адтей исфæлдистадон æма рæстмæ гъудий ацъагъуж, жма уомж гжсгæ ба ка имæ фæннихмæ уидæ, уæхæнттæ дæр минкъий нæ разинниде. Зегъен, уелдер ахургонддзийнадæ Парижи ку райста, уæд академион æмæхсæнади рдигей име едзестуарзоней кесун ке байдедтонце, уоме гæсгæ фæттæргай æй æма рандей Туркме, ахургенегей куста Стамбули университети. Уоми фехцул ей кавказаг евзегтебел - Туркмæ XIX æноси ка рафтудæй, еци кавказаг адамихатт убыхагти маддæлон æвзагбæл фæстаг дзоргути хæццæ дæр куста.

Зӕгъун æнгъезуй уой, æма Дюмезилæн дуйнеуон зундгонддзийнада дар архаста, кавказаг адæмти цардарæзти æма уодварни фарстата 'ртасунбал, уоййасæбæл æновудæй ке фæййархайдта, е. Уой хæццæ ба ма агъазиауæй ке фескъуæлхтæй алли адæмихæттити рагон таурæхътæ ема индоевропаг адемти дин æртасунæй, уæдта æртæ функций Теорий æргъудигæнæг. фольклористикабал Кавказаг кустите ниффинсунбел, рагон таурехъте ема кавказаг адемти кадæнгитæбæл бакосунбæл исхарз кодта жноси жмбес, етж иссенце ахургендте, бере рестæгути еудадзугдæр ке кæсунцæ ема си агъазгенег ка 'й, уехен

Стамбули университети фæсте 1935 анзей 1968 анзи ужнгж Дюмезиль куста Франций аллихузон ахургæнæндæнтти. Адыгти æвзаг æма фольклористики специалист уогей, Дюмезиль бавналдта ирон æвзаг æма фольклор **жртасунмж**, иржнтти е нимадта скифти фестаг фелтербел. Бустæги цæмæдесаг ба ин иссæнцæ, **жрт** функций Теориб**ж**л ку куста,

Æ хатдзæгтæмæ гæсгæ нартаг жхсжнадж конд адтжй жртж муггагемæй: Алæгатæ, Æхсæртæггатæ æма Борæтæ. Сæ алкæмæ дæр хаудтæй хецæн ихæстæ, са бунат бараг адтай. Загъан, Алæгатæ зундæй бæрæг дардтонца, Æхсартаггата - хъаура **жма лжгдзийнаджй, Боржтж** гъæздугдзийнадæ æма фонсæй.

Жорж Дюмезилæн 1930 анзи æ къохи бафтудæй французаг æвзагбæл «Нарти кадæнгитæ» рауадзун, гъавта Нигулæни наукон **жмжхсжнадж** Кавкази аджмти кадæнгити хæццæ базонгæ кæнун. Ахургæндтæй фиццагидæр е бундор исæвардта нартæ æртæ муггагебæл дехгонд ке цæунцæ, еци индоирайнаг бастдзийнадæн. Ху**жрзжнхжст** жхсжнадж гъжуама еу кæна æртæ бæлвурд къуарей **жмрахастдзийнадж**, к**жлжн-дини**, **жфсади жма хждзарадон архайд**. Еци кусти Жорж Дюмезиль нарти туххжй дзурдта уагжвжрди хузи, радех си кодта сæйраг (Урузмæг **жма Сатанай**, Созурухъо – Сослани, Хæмиц æма Батрадзи) æма дуккаг кезуй бæгъатæрти.

Жорж Дюмезили цуппаринсей анзей бонме французаг евзагбæл мухури рацудæй Нарти кадæнгити еума киунугæ, скифти **жма** синхаг аджмти тауржхътж. Абайти Васо уой фæдбæл æ рецензий хъеббер устур аргъ искодта ахургонден ема е фелленттæн.

Нартæбæл»-и Жорж Дюмезиль куд финсуй, уотемæй айдагъдæр дууж аджмемжн, комкоммж черкестæ (адыгтæ) æма ирæнттæн сæ бон æй Нарти кадæнгити исфæлдесгутæй сæхе нимайун. Фестедер, ермег име фулдæр ку æрæмбурд æй æма рагон ехсенади ерте функций Теорий ирæзтмæ гæсгæ, ахургонд æ гъудикæнуйнадæмæ бахаста циуавæрдæр æййивддзийнæдтæ. Гъома, Нарти каденгити фулдер хай æма нарти фулдæр сорæттæн ес алайнаг, сæрматти-скифти бундор, бæлвурдæй æнцæ ирон адæми.

Дюмезили наукон цестингаси Нарти кадæнгитæ адтæнцæ дууинсæй анземæй фулдæри дæргъци. Нæуæг куститæ финсгæй, теорион фæткити арфдæрæй-арфдæр цæугæй, ахургонд хаста бæлвурд æййивддзийнæдтæ æма уомæй бæлвурддæр кодтонца а хатдзагта. Ема е адтæй æцæг исфæлдистадон сæрæндзийнадæ, уомæн æма е уой æвдесæн адтæй, номдзуд ахургонд цайбарцабал барнон ей. Уой федбел Абайти Васо хумæтæги нæ баханхæ кодта: «Еу фарстай дууинсæй анзей дæргъи ахургонд æ цæстингас на раййивта: жна фенкъусгай багъжуай кодта ж хатдзжг, гъома, ирентти Нарти каденгити сæйраг фонд æй рагон æма хегьæдон, байзадæй син сæ гъæздуг скифаг-сæрматтаг æма алайнаг эпикон æгъдæуттæй...»

Фестаг дес анзей дергьи цагаткавказаг республикити Нарти жма сж каджнгити хжццж баст фарстати фæдбæл берæ киунугуте уагъд цеунце. Кемидерти си райгъусуй, Дюмезиль, дан, æ фæстаг куститæмæ æ раздæри цастингас раййивта. Уота ка финсуй, етж цжйбжрцжбжл жнжраст жнцж, уой раргом кжнуни,

уæдта уони зундирахаст кæмæй **жруагжс кжнуй, уонжн, жцжгжй** куд ей, уой бавдесуни туххей æрхæсдзинан Нарти кадæнгити фæдбæл Дюмезили финст киунугутжй уруссаг жвзагмж тжлмацгонд ка 'рцудæй, уонæй ист хецæн гъудитæ.

«Фæххуæст дæн ирон таурæхъти цалдæр сифебæл, уруссаг æвзагмæ тæлмацгондæй (Парижи киунугути равдисти 1926 анзи – Цибирти Людвиг). Мæ рæстæг еци тексттæ кæсгæй рарвистон, зæрдæскъæфт фæдтæн сæ гъудийæй. Ирон æвзаг бахизтæй мæ индоевропаг ахуртæмæ. Туйгъанти Махарбеги статья «Ка 'нцæ Нартæ?» мин исфедар кодта, иржнттж сæ таурæхъти рагон индиаг хузи *жнгжс* социалон уагжв*жрдт*ж ке багъæуай кодтонцæ, еци гъу-

«Ирæнттæн дувæрæй сæ къохи бафтудæй, культурон байвæрæни хæццæ се 'взаг нуриуæнгæ багъæуай кæнун, уой хæццæ си бæрæг даруй ирæзти фæстаг къæпхæнти скифаг цивилизаций уавæр. Мадта аргъ кæмæн нæййес, архаикæй идзаг эпикон таурæхътæ æгас æнцæ, кæд сæмæ бахъæрттæнцæ циуавæрдæр фольклорон темите, ужддер бæгъатæрти сорæттæ 'нцæ хуæдбундор æма нæуæг. Уомæй уæлдай ма аци дзубандий хай сæхемæ райстонцæ синхаг адæмтæ, ирон, скифæгтæн хæстæг ци адтæй, уони си æййевгæй...»

«Нарти кадæнгити хъаппæ фæззиндтæй Иристони, фал сæ синхаг адæмтæ (абхазæгтæ, мæхъæлæнттæ) фæгъгъæздугдæр кодтонцæ нæуæг фæззелæнтæй, нæуæг бæгъатæр-

«Геродот ке исфинста, еци скифаг-сæрматтаг æгъдæуттæ, ирон нартæн ци зæрдиуагæ 'вдесунцæ, уонæн сæ фулдæр *жмхузжн жнцж нури иржнтти* хæццæ...»

«Ирæнттæ скифтæй федарæй багъæуай кодтонцæ *жртж* функций структурж, Нарти кадæнгити бæгъатæрти æртæ муггагебæл дех кæнгæй: Алæгатæ, Æхсæртæггатæ, Боратæ. Черкестæмæ функций структурæ фесавдæй, айдагъдæр ма сæмæ Алæгатæ байзадæнцæ. Балхъайрæгтæмæ æма Цæцæнмæ байзадæнцæ Æхсæртæггатæ. Абхазаг эпоси æртæ функций структура жнхастай фесав-

«Ирæнтти фольклорон традиците кередземе левæрд куд цæунцæ, рæстæг сæ куд æвзурста, уомæн рабарæн нецæй хæццæ ес...» «Æркæсæн ес, Хонсар Иристони фольклорон традиците цардгъоней куд байзаджниж, иржнттжй Нарти кадæнгити хъаппæ ка райста, æ еци аллихузон адæмтæмæ дæр». «Ирæнттæй Нарти кадæнгитæ райсæг синхаг адæмтæй бæгъатæрти сконд, æртæ функций теори куд неке багъæуай кодта, е дессаг æй. Кæцидæр темитæ райсгæй, æртæ функций гъуди нæ багъæуай кодтонцæ, бустæгидæр æй раййивтонцæ, структура фесафтонца».

«Зонун æй, аци гъудитæ мухур кæнгæй черкесæгтæ æма абхазаг æмбæлтти исмæстгун кæндзæнæн. Фал æцæгдзийнадæ хъазардæр æй: сæ бундори Нарти кадæнгитæ 'нцæ ирон... Берæ синхаг адæмтæ сæ райстониæ. цидæртæ си фесафтонцæ, цæмæйдæрти сæ фæгъгъæздугдæр кодтонцæ, сæхердигон циуавæрдæр хуæрзæгъдауи фæлгонц си равардтонцæ...»

Номдзуд французаг ахургонди аци загъд æй, дууинсæй анзей дæргъи нартамонунади сæрбæлтау хъазауати агъазиау исфæлдистадон хъаура ема растзаердæдзийнадæ, зунди æма уоди федардзийнадæ ке бавдиста, уой дæнцæ. Æма уомæй си гъæуама боз ужн. Уждта ма нж зжрдж дардзинан уобæл дæр, æма номдзуд ахургонди гъуди ке багъардзæней, се рагфидтелти уодварни хæзнадзийнæдти æцæгдзийнадæ æцæгæй сæйраг кæмæн æй, уонеме. Ема уой федбел дзилли разма а запъуйнатта ка хассуй, уонæн наукон-историон бæрнондзийнада сайраг ке исуодзанай, уобæл дæр. Фиццагидæр уомæн, æма Нартиади сæйраг нисан гъæуама уа наукон жцжгдзийнадж.

ИСАТИ Махамат:

«Гъæуама, мах фæлтæр ма бауадзæн не 'гъдæутти хуæздæрти фесæфун. Лæг алкæддар агъдауай лаг адтай. Айдагъ мулкай на...

Не 'гъджутти хжццж хъжбжр баст жй не 'взаги хъисмет дер. Уоте дессаг жүүжлте ес не 'взаги, жма ж рартасунбжл косунцж берж бастити дар: Америки, Англий, Франций, Германий, Чехта жма Словакти басти, Венгрий, Норвегий, Швеций, Ирани жма жнджр берж бастити. Бера рагон гъуддагута байзадай мах æвзаги (бустæгидæр ба дигорон - маддæлон æвзаги)».

Æ ФÆЛЛÆНТТÆ – ЗУНДИ ХÆЗНАДОНÆ!.

ТАХЪАЗТИ Харум,

наукити доктор, профессор

Уотж ку зжгъжн, жма Исати Измаили фурт Мехемети цардвæндаг гъæздуг æй берæ хиццаг **жскъужлхтдзийнждтжй**, ж карни айджнж ба 'й ржсог донжй ивулæг сауæдони хузæн, уæд, баруагæс уи уæд, æгириддæр на фаррадуйдзинан. Уоман **жма** жцжгжйджр уотж адтжй, ема уе уобел белвурд цаута жма хабарттай баууандун кæндзæнæнцæ, хуарз æй ка зудта, æ хæццæ царди гъуддæгути архайгæ кæмæн рауадæй, етæ

Мæхæмæт райгурдæй 1928 анзи 5 мартъий Дзæуæгигъæуи. Цалдæр мæйей фæсте сæ бийнонта трцарданца Лескени. Æма ами рарвиста æ сæбийбонтæ. Ардигон астæуккаг скъолай ахур кæнгæй, ахурбæл куд жновуд адтжй, уотж разжнгарджй архайдта ж каржмж гесге ехсенадон гъуддегути дæр. Зæгъун гъæуй уой дæр, æма уæлдай берæ уарзта литература. Саужнга ма разамунд дер левардта скъолай семе ци литературон къуар арæзт æрцудæй, уомæн. Ка 'й зонуй, уæд имæ фæззиндтæй филологима цамадесдзийнада. Уад фегъуста не номдзуд ахургонд Абайти Васой кой дер, базонге 'й уомæн æ фæллæнттæй кæцидæрти хæццæ.

Æма лескейнаг лæхъуæн ати Мæхæмæт 1946 анзи æвддесанздзудей ку бацудей Ленингради паддзахадон университети скæсæйнаг факультети ирайнаг хайадæмæ, уæд фиццаг бонтæй фестеме уелдай евеллайгей зонгж кжнун райдждта Абайти Васой кустити хæццæ, æвæдзи, уомæ гæсгæ дæр, æма æхе бундорон наукон кустме ке белдтей æма ин уоми ба разагъди Baco развендагамонег куд иссайде. Фал ӕй уой балæдæргæй, æрсабур кодтонца Васой хасцца амгустгæнæг профессортæ. Гъуддаг уой медæгæ адтæй, æма Абайти Васома бацаун гъудай кена ести наукон идейи, кенае ба цатта наукон кусти хæццæ.

Анзи 'рдæги фæсте æй Абайти Васой хæццæ базонгæ кодтонца. жма Махамат Ленингради паддзахадон университет каст ку фæцæй, уæд æй Васо æхемæ æрбакодта аспирантурæмæ. Æмгъудей раздер финст фещей е диссертаци æма косун райдæдта Уæрæсей наукити Академий æвзагзонунади институти. 1973 анзи Исати Мæхæмæт иссæй филологон наукити доктор, 1978 анзи ба ин лæвæрд æрцудæй профессори ном. Адтæй цалдæр академий ака-

Исати Мæхæмæт ниффинста дууеседемей зинге фулдер наукон куститæ, сæ хæццæ финддæс монографий. Уони рахецæнгæнæн ес æртæ хаййебæл. Иранистикæ (сæйрагдæр иронзонунадæ), социолингвистика (сайрагдар Советон Цæдеси æма Уæрæсей фарстатæ), интерлингвистикæ (сæйрагдæр эсперантологи).

Исати Мæхæмæти наукон исфæлдистадæбæл бæрæг зиннуй Абайти Васой тæвагæ. Е ужлдай хъжбжрджр бжржг жй, на маддалон авзаги туххай е 'ртасæн кустити. Аци рауæн е 'ргом фулдæр æздахуй фонетики, фразеологий, диалектологий, социологий æма историографий фарстатæмæ. Маддæлон æвзаги мурон арæзти туххæй ахургонд ниффинста монографион куст «Ирон литературон æвзаги фонетики очерк».

Исати Мæхæмæт уæлдай фулдер уарзта фразеологий фарстатæбæл косун. Æ кандидатон диссертаци дæр финст адтæй аци фарстай туххей, уой хецце ба ма æ монографи «Очерки по фразеологии осетинского языка» (Орджоникидзе. 1964 анз).

Исати Мæхæмæтæн берæ нтестей диалектологий дер. Устурдæр ахедундзийнадæ ес, ирон æвзаги диалектон хецæндзийнади фарстате феббелвурддæр кæнуни туххæй кæми финсуй, æ еци куститæн. Уонæй уæлдай зингæдæр иссæй æ монографи «Дигорский диалект осетинского языка. Фонетика. Морфология». (Мæску. «Наукæ». 1966 анз). Е æй фиццаг дигорон грамматикæ.

Еци кусти ахедундзийнадæ фестаг ензти никки фебберзонддер ей. Литературон евзаги туххей бере ензти дергъи аллихузон буцæутæ цудæй, уони ракъахгутæ «литературон» худтонцæ айдагъдер ирон диалектбел финсуйнаде. Æма уомей не национ литературжн кжд еуцжйбжрцждæр знаггадæ æрхастонцæ, уæддер се фудвендитей ба неци рауадæй – дигорон финсуйнадæн адтей ема ес, уедта уоге дер уодзæнæй зингæ литературон нисанеуæг. Дууæ диалекти æмбарæ ке 'нцæ, е федаргонд æрцудæй Республикæ Цæгат Иристон-Аланий Конституций. Цубурдзурдей, нæ еумæйаг национ культури фæлгæти цардгьон æнцæ æма ирæзунцæ дууæ литературон æвзаги – ирон æма дигорон.

Æвзаги фарстатæй уæлдай ма Исати Мæхæмæт разæнгардӕй фӕййархайидӕ Иристони еугур культурон-ахсанадон гъуддæгути дæр. Уомæн устур аргъ кæнунцæ нæ республики еугур цæргутæ дæр. Уобæл дзорæг æй е дæр, æма ин æ берæ наукон фæллæнтти туххæй 1987 анзи лæвæрд æрцудæй Цæгат Иристони науки ескъу елхт архай еги ном.

Абайти Васой зæрдæмæ хъжбжр фжицуджй, ж гьомбжлкæнуйнаг Исати Мæхæмæт ин ку загъта, а заерди ке ес на маддалон æвзаги истори ниффинсун, æма исарази æй еци ахсгиаг кyстæн бæрнон редакторæй ниллæуунбæл. Исай-фурт ци наукон куст бацæттæ кодта, е хецæн киунугæй рацудей Дзеуегигьеуи 1974 анзи, хундтей «Очерки по истории изучения осетинского языка».

Исати Махамати историографион кустити 'хсæн зингæ бунат ахæссуй æ киунугæ «Абайти Васо» (Орджоникидзе, 1980), кæци финст æрцудæй, номдзуд ахургондбæл цуппаринсæй анзи ке исæнхæст æй, уой фæдбæл.

Абай-фурти хæццæ Исати Мæхæмæт vсхъæй-vсхъæмæ фæккуста æноси æмбесæй фулдæр. Е æ фарсмæ адтæй Абайфурти тухст бæнтти рæстæг лæр

жма имж дардта хеуони зжрдж. Ленингради паддзахадон университети ахур кæнгæй, уæдта æвзагæртасæг Институти косгæй, Исати Мæхæмæт базонгæ 'й берæ зундгонд ахургæндти хæццæ. Евгъуд жноси 60-аг жнзти наукон Совет «Закономерности развития национальных языков в связи с развитием социалистической нации»-йи ахургонд секретарæй уогæй, фæрсæй-фарсмæ куста игъустгонд академик В.В. Виноградови хæццæ.

Аци устур ахургонд, иннæ

профессорта академикти хæццæ æмбæлгæй, Исати Мæхæмæтæн фулдæрæй-фулдæр кодтонца а зонундзийнаедта æма æфтудæй æ наукон куститæбæл. Æригон ахургонди къохи бафтудей, хестер ахургендте устур аргъ кæмæн искодтонцæ, уæхæн берæ наукон куститæ ниффинсун. Уони 'хсен зингедер бунат байахестонце «Сто тридцать равноправных» (М., «Наука», 1970), «О языках народов СССР» (М., «Наука», 1978), «Язык и нация» (М., 1973). Еци кустити фиццаг хатт нæ бæсти æвзæгтæ нимад æрцудæнцæ нæуæг хигъдæй, алкæцимæн дæр си бæраггонд арцудай а энциклопедион медес. Ахургонди куститæй беретæ тæлмацгонд æрцудæнцæ англисаг, французаг, персайнаг, эстойнаг, таджиккаг ема ендер **жвзжгтжмж**.

Æ социолингвистикон куститæй беретæ финст æнцæ уруссаг æвзаги ирæзти æма, нацитæ кæрæдзебæл ке бæттуй, уой туххæй. Уруссаг æвзагæн устур аргъ ке кæнуй, а иразти туххай бера гъаздуг æрмæгутæ ке ниффинста, уой туххжй ин ж бжрни баколтониж хъжбжр ахсгиаг куст – 1990 анзи æй иснисан кодтонцæ журнал «Русский язык в национальной школе»-й сейраг редакторей. Анзи фæсте журналæн равардтонцæ нæуæг ном: «Русский язык в СССР». Уой фæсте, Советон Цæдес ку фехалдæй, уæдта журнал исхудтонцæ: «Русский язык в СНГ», фестедер ба – «Родной язык». Аци журнали редактор æ еугур хъаурите ема зонундзийнæдтæ дæр æнæвгъауæй лæвардта уруссаг æвзаги ирæзтæн, урух пропагандегонд цудей Уересей Федераций ема фесарæйнаг бæстити цæрæг адæмти

Исай-фурти социолингвистикон кустити 'хсжн ужлдай зингждер бунат ахессуй е 'стур монографи «Языковое строительство в СССР» (М., «Наука», 1979). Уоми автор науки медæги фиццагидæр равдиста на басти алли адамихеттити евзаги фарстати ахедундзийнадæ.

Исати Мæхæмæт интерлингвистики зингæдæр фарстатæмæ е 'ргом æздахун байдæдта евгъуд æноси 60-аг æнзти. E ба баст æй, на басти эсперантон азмаслд ку рапарахат жй, ужд уой хжццæ, кæци уой размæ 30-аг æнзти дæргъи цудæй сосæггонд. Аци

æзмæлд рапарахатгæнгути хæцце еци рестег адтенце еригон искурдиадæгин ахургæндтæ А.И.Берг æма профессор-интерлингвист Е.А. Бокарев.

Исати Мæхæмæт адтæй Е.А. Бокареви наукон феллентте идарддæр хъæртунгæнæг. Уой хъеппересей 80-аг ензти арезт **жрцуджй** советон эсперантти Ассоциаци, æ президентæй ба ин цалдер хатти равзурстонце не 'мзæнхон ахургонди. Фал Советон Цæдеси фехæлди фæсте фехалдæй аци ассоциаци дæр.

Исати Мæхæмæт еци рæстæг аккаг æвæрæн бахаста интерлингвистики ирæзтмæ. Еци кустити 'хсжн ужлдай бжржгджр дарунцæ æ брошюрæ «Эсперанто» (М., Наука) ема 3.В Семеновай хецца еума ци киунуга рауагътонцæ, e.

Исай-фурти разамундæй эсперантологон темæмæ гæсгæ диссертацита багъауай тонце цалдер адеймаги. Æ наукон кустæй уæлдай ма Исати Махамат жновудай архайдта **жхсжнадон** царди дæр. Ахури рестег разамунд левардта фескомцедесон ема профцедесон организацитен, къуар хатти ей равзурстонца Маскуй, Фрунзей **жма** Краснопресненски райсовети депутатæй.

Адтæй Уæрæсей Федераций сабурдзийнадæгъæуайгæнæг Комитети сæргълæууæги хуæдæййевæг æма Уæрæсей адæм-еугонди фонди вице-президент. Куд адæмон дипломат æма сабурдзийнадæбæл тохгæнæг, уотæ Исай-фурт берæ хæттити адтæй, тогниккалди нихмæлæууæнтæ кæми рауайидæ, еци рауæнти Хонсар Иристони, Цæцæни, Мæхъæли, Горæтгæрон райони, Таджикистани, Цæгат Ирландий.

Редакцийæй. Тахъазти Харуми уаци хæццæ ма кæронбæттæни хузи уой зæгъуйнаг ан, æма номдзуд ахургонд ема адемен уарзон ка адтаей, Иристони еци номдзуд лæг Исати Мæхæмæти райгурдбæл финддæс æма цуппаринсæй анзи ке исæнхæст æй, е нæ национ наукон æма культурон царди ахсгиаг цау æй æма нæ зæрдæ дарæн, уой фæдбæл федауца номеран мадзалтта арæзт ке 'рцæудзæнæй, Исайфурти рохс ном нæ дзиллæ аккагæй ке исцитгин кæндзæнæй, *у*обæл. ..

25 мартъи – кæрдæгæзмæлæни мæйæ

ДИГОРÆ

Даниил ГРАНИН (1919-2017), финсæг: «Нæ фидтæлтæй нин байзадæй, аргъ кжмжн нжййес, ужхжн жвеллонгж лжвар: жвзаг. Райгуржн бжстж нж зжрджмж куд арф есжн, уотж арф есжн жвзаг джр. Е цжуй фжлтжржй-фжлтжрмж, мади жхсири хузжн нж баужри, нж тоги рагъаруй. Фал имж еудадзуг зелун гъжуй, гъомбжл кжнун жй гъжуй

Нæ маддæлон æвзаги карнæбæл дзоргæй, æма æ зæрдæмæдзæугæдæр исонибони сæрбæлтау уоду**жлдайжй хъазауат кжнгжй, Исати Мжхжмжт еудад**зугджр ж уоджй-уод кодта, цжмжй ж дууж къабази ирон жма дигорон жезаги – жмхузонжй жма жмбаржй цардгъон уонца ема иразонца. Еци фарстай фадбæл кæдæй æма кæдæй ардæмæ цудæй аллихузон, цæмæйдæрти ба æведауцæ æма æнæбунати дзубандита. Ема фудзундти дзангадата цайбарцабал нецæййаг æнцæ, уой æвдесуй царди æцæгдзийнадж – нж мадджлон жезаги дууж къабази джр цжрунца, адам си адзастхезай пайда канунца, сж дууебжл джр ес цардгъон литературж.

Мæнæ дæлдæр мухур кæнæн Исати Мæхæмæти кæцидæр гъудитæ, исистан сæ æ кæддæри финст уацтæй. Кæд раги загъд æрцудæнцæ æма кæд уæдæй нурмæ не 'хсæнадон культури зингж жййивддзийнждтж 'рцуджй, уждджр нин абони джр расагъжс кжнуни аккаг æнцæ...

Еузагъдей, дигорон литературон евзаг идарддер исирезуни нихме архайунен нецибал рæуонæ ес.

Мадта ин фадуæттæ дæр куд нæ уодзæнæй?!. Уонæн сæ сæйрагдæртæ 'нцж нж дигорон литератури бунтж. Заманай искурдиадæгин финсгутæ Блашка, Геуæрги æма Созур сæ аййевадон исфæлдистади исфæлгонцгонд сорæттæй ниввардтонцæ федар бундор нæ дигорон литература жма литературон **жвзаг**жн

Гурджибети Блашкайæй мах, дзиллæ, устур ихæсгин ан. Е дессаги адæймаг адтей бере гъуддегути, е бере легдзийнæдтæй. Уонæбæл дзоруни фадуат нин нур нæййес. Зæгъун гъæуй айдагъдæр уой, æма Блашка ке адтæй фиццаг дигорон поэт. Уой рестеги ире ема дигора са еумайаг ном феронх кодтонцæ. Блашка ба сæ аллихузи дæр кæрæдзебæл баста, сæ рагон ном «оссаг» син **жримисг**жй:

> Оссаг! Раги райстай сæребарæ, Исдæ паддзахæн йевгет...

на дзубанди нама фацаі

Лиагъе не фидтелте се серме некæд хастонцæ. Сауæнгæ ма бонгинтæн дер сехе ерделеме кенун не уагьтонцæ. Малити Геуæргий загъдау:

> Æнцæ дигорæ хецмæрез, Кæсуй æлдар сæмæ стур нез...

Ахургæндтæ агорун байдæдтонцæ нæ адæмæн сæ уедæгтæ, сæ бундор. Мæнæ сауждонжн ж фейгуржн бунат куд агорай. уотæ æсгарстонцæ историй къумтæ. Æма 'й ку иссирдтонца, уад науаг цийни десæй бацудæнцæ...

Куд рабæрæг æй, уотемæй мах фидтæлтæ адтæнцæ дуйнебæл игъустгонд адæмихатт – алантæ. Никки фулдæр деси бацудæнцæ ахургæндтæ фæстæдæр. Куд рабæрæг æй, уотемæй алантæн ба сæ фидтæлтæ адтæнцæ никки игъустгонддæр скифтæ æма сæрматтæ (мæнмæ етæ кæсунце ире ема дигори хузен - емхузон дæр æнцæ, фæйнæхузи дæр æнцæ).

Уотемæй – нæ фидтæлтæ алантæ! Уотемей не фидтелти фидтелте скифте æма сæрматтæ!.. He 'взаг ба – скифаг æма серматаг - алайнаг - оссаг (ирон ема дигорон еумæ райсгæй).

Куд нæ уæн мах сæрустур? Куд нæ уа не 'хæс бæрнон, уæхæн истори нин уогæй? Фал, неже Къоста нин хуметеги не

> Дæ фыдæлтæ – рухсаг, Дæхæдæг мын бæзз...

Æма гъæуама абони нæхемæ æркæсжн, цжйбжрцжбжл ржстзжрджй жнхæст кæнæн Къостай аци фæдзæхст.

ДИГОРОН ÆВЗАГИ ИСИРÆЗТ – НЕ 'НККÆТЕЙ ИХÆС

Ке зæгъун æй гъæуй, нæ адæмихатт еу жй. Не 'взагжн джр ж аджмон бундор еу жй, фал берж цжмжйджрти ба ужддер дехте кенуй. Æ устурдер хъуелтæ æнцæ ирон æма дигорон диалекттæ кæцитæбæл рагæйдæр адтæй финсуйнади фæлтæрддзийнадæ. Фал уæдмæ ралæудтæй уæхæн рæстæгутæ, æма нæ республики хецæуттæ ницæггаг æнцæ уобæл, цæмæй нæмæ айдагъдæр уа еунæг литературон æвзаг. Æма уæхæн æнæраст «гъуддаг» исаразунбæл архайд цудæй берæ рæстæгути дæргъци. Еци «еумæйаг литературон æвзагæн» бундорæн ба райстонца ирон диалект.

Куд ей зонен, уотемей еци рестег фулдер гъуддегуте конд цуденце, уелиау бадæг хецæутти куд фæндадтæй, уотæ. Раст уæнтæ, ма уæнтæ – уони дзурд «закъон» адтæй.

Нур нæуæг рæстæг разилдæй æма нин нæуæг фадуæттæ фæззиндтæй. Дигорон диалектæн æ хъур тухбегарайæй баст

кæмæй адтæй, еци рæвæйнæ райхалæн! Уадзе ема уобел дер ембарей ирезед литературон æвзаг.

Уахжн цаута дуйней бера ес. Запъжн, еу аджмихатт уогжй мордвамж исирæзтæй дууæ диалектебæл дууæ литературон æвзаги. Хуннунцæ эрзя æма мокшæ. Марийæгтæмæ дæр уотæ: ес сæмæ хуæнхаг-марийаг æма будуйрон-марийаг литературон æвзæгтæ.

Еу адæми цардарæзти дууæ хъаурæгин литературон æвзаги ку ирæза, уæд уой национ культуре дууе хатти хъаурегиндер уодзжней. Зжгъжн, дигорон зарте цемен тæлмац кæнæн ирон диалектмæ? Кенæ ба дигорон косгута ема занхкосгута цаманна финсонца газеттама. журналтама сехе мадделон евзагбел? Уадзе ема ирæнттæ дæр игъосонцæ дигорон дзурдтæ, ахур сæбæл кæнонцæ сæхе. Етæ дæр сæхе адамон еумайаг авзаги лексикай анца. Дууж диалекти, дууж литературон жвзагей хузта карадзей гъаздуг кананта.

Нурмæ дæр ирон дзурдтæ хизтæнца дигоронма, дигорон дзурдта ба ирон литературон æвзагмæ. Æмбарæ ку исуонцæ, уæдта еци процесс фæккарздæр уодзæнæй. Дууæ диалектемæй ци дууæ литературон æвзаги рантæстæнцæ, етæ гъездугдер ема кередземе хестегдер кæндзæнæнцæ.

Мадта ирон литературон æвзаг ка фæгъгъæздугдæр кæна, уæхæн дзурдтæ ба дигорæнттæмæ берæ минтæ 'нцæ..

Уотæ финста е 'мдзæвгæ «Сæребари манифест»-и. Хецæнтæй дæр сæмæ æxe бахатуй æ еума æмдзæвги дæр:

Уæ, дигорон, уæ, ирон, Идзулетæ уæ бари...

Къостай е берæ уарзта. Уой номæй дæр оссæгти кæрæдзебæл баста. Къостама дзоргай, финста::

> Фӕсмӕрунцӕ 'й хонх, будури Ирæ ма Дигорæ дæ ном.

Блашкай ном бере рестегути не 'гъустæй куд æнгъезуй, уотæ. Уомæн е 'сфæлдистади тæвагæ дигорон дзиллæн æ пайдай хай лæвæрд не 'рцудæй афойнадæ-

Мадта дзурдти гъæздугдзийнадæй ба Блашкай уадзимистен аргь неййес. Царди нур ке феронх ан, уæхæн лексикæ финсæгмæ берæ ес.

Блашкай къохей не дигорон литератури туруса бафтудей дессаги поэтикон къохме, Малити Геуæргимæ. Геуæргий хузæн поэттæ берж нжййес! Уой жрдзон искурдиадж, уой **жмдзжвгитж** жма поэмити зжлланг жвзаген Абайти Васойей ендер фаге аргь некема искодта. Уони туххей Васо уоте финста: «Раньше, чем доходит до сознания их смысл, они уже покоряют своим чарующим ритмом и звучанием. Когда читаешь такие стихи, невольно приходят на память слова Белинского, сказанные им о стихе Пушкина: «Что это за стих! Он нежен, сладостен, мягок, как рокот волны, тягуч и густ, как смола, ярок, как молния, прозрачен и чист, как кристалл...»

Уомей хуездер ма куд ес исаргъ кенен емдзевгитен!.. Цемей ибел бере ма дзорон, уой туххей мен дер фендуй рабарун. Кæд мæмæ нæ оссаг литератури Къоста фæккæсуй Пушкини хузæн, уæд мин Геуæрги ба нæ литератури иссирдта Лермонтови бунат... Æма, æцæгæйдæр, райсæнæй Геуæргий рæнгъитæ:

Сугъзæринæ сурх дзиккотæ Фелаунцӕ далӕ дони!.. кена ба ма мана аци рангъита:

Уой цæхъалтæ кæрæдземæн Десæ-дзорæ фæккодтониæ...

Зæрдæбæл куд не 'рлæууонцæ Лермонтови рæнгъитæ:

Волна на волну набегает Волна нагоняет волну..

Цъамар рестеги легмарте фемир кодтонца на дессаг боламаргъи...

Багъерати Созур дер бере байархайдта, цæмæй нæ дигорон литератури зинг ма ниххусса, ма исуа нæ нæуарзонти фæндæуагæ. Фал е дæр раги рандæй цардæй. Е 'сфæлдистадæн ба аккаг хузи аргъгонд нама ес неранга дар.

Созури исфæлдистадæн устур аргъ искодтонца на аййевадон литератури зингæдæр архайгутæй беретæ (Цомахъ, Нафи, Тетцойти Таймураз). Кадæртæ ба, гъулæггагæн, фагæ аргъ ин искæнун сæ нæ бафæндадтæй, уомæ гæсгæ ба аллихузон жнжбунати фаутж имистонцж: жуужндун кæнунцæ киунугæкæсгути, гъома, дан, Созур æнахургонд адтæй, æма, дан, берæ рæдудтитæ имæ иссерæн ес. Фал си еунæг дер Созури еци «редудтите» комкомме байамонунма ба на исарахстай.

Дигоронау 30-50-аг жнзти ка финста, уонæй зингæдæр бунат ахæстонцæ Хъазбегти Хъазбег æма Бесати Тазе. Хъазбег финста фулдер емдзевгите, Тазе ба фулдер прозæ. Уæдта иронау дæр æвзурста. Куд жи лжджрун, уотемжи ж «мжгурбонжи» райдæдта иронау финсун. Дигорон уадзимистæ ниммухур кæнунбæл берæ гъезæмарæ кæнун гъудæй аллихатт дæр..

Исати Мæхæмæт æ зæгъуйнæгти кæронбæттæни ракодта, Хъазбегти Хъазбег æма Бесати Тазейæй уæлдай ма сæ литературон уадзимистæ дигорон æвзагбæл ка финста, уони кой дæр.

Уæдæй нурмæ рацудæй рæстæг, *жма, дигорон жезагбжл ка финсуй сж* аййевадон уадзимисте, уони берце зингæ фæффулдæр æй, уагъд син цæунцæ хецæн киунугутæй, дигорон литератури сæрбæлтау æнтæстгинæй архайуй журнал «Ирæф»... Фал уæддæр, дигорон æвзаги карнæбæл дзоргæй, ес ма æнæмæнгæ райаразуйнаг фарстатæ, рæстæгæй-рæстегме фекъкъерт унце се дзенгедатжй ж нихмждзоргутж жма архайгутæ. Уомæ гæсгæ ба Исати Мæхæмæти уацæн ниууагътан æ кæддæри сæргонд – «Нæ дзубанди нæма фæцæй...»

Æ ХУАРЗДЗИЙНÆДТÆ – ÆГÆРОН...

ЦЪЕУТИ Замæдин(1927-2020),
финсæг,
публицист

Зундгонд ахургонд, æвзагзонунади наукити академик Исати Мæхæмæт райгурдæй 5 мартъий 1928 анзи рæстæмбес цæрæг берæ бийнонти 'хсæн æвдæймаг сувæллонæй. Ахур кодта æма исгъомбæл æй Лескени гъæуи. Адтæнцæ цуппар хуæри æма цуппар æнсувæри. Сæ фидæ Измаил (Смел), ниллæгутæ бæзæрхуг лæг, адтæй дессаги зæрингурд.

Уой конд æрхи тас, хъувган кенæ гогойнæ ку фæууидтайсæ! Се 'рттевæнти дæхе бауидтайсæ! Сæ рæсугъддзийнади дæ зæрдæ байзадайдæ. Мадта, нæхемæ хъæматæбæл ци орнаменттæ æвардта, етæ ба кефæнди дæр деси бафтудтайуонцæ, еци æнахургонд саугосæг лæгмæ, кæд ин Хуцауæй лæвæрд нæй, уæд уæхæн устур ацъагъуæ кæцæй ес æ къохи, цæсти тегътæ ка есуй, уæхæн аййев дзаумæуттæ исаразун ин куд æнтæсуй, зæгъгæ

Махамати мада Фатъимат, имонауай ай Гага худтонца, адтай хъуранаргъуд, зардхалар, адамуарзон, косага, радау силгоймаг. Еунаг иуазаги дар са хадзарай а къохи ци адтайда, уомай анафаххинцга на рауагътайда, еунаг арбацауаг дар си ана табедзай на райервазтайда. Гага уарзта растдзийнада, сабур, анахалхъой цард, адами хацца федауцай царун.

Æгустæй некæд некæми неци адтæй æма Исати бийнонтæ хестæрæй-кæстæрæй дзæгъæлбадæ некæд кодтонцæ. Хæдзари дæр, колхози дæр кустонцæ зæрдиуагæй. Мæхæмæтмæ дæр минкъий кустæгутæ не 'нгъæл кастæй. Сæ фæсте бæрзонд æма рæсугъд тегъæй къохуæрдун æма бундзонæгъæй айдагъ согæй ке ласта, етæ дæр еу лæгæн æгæр адтæнцæ. Хуцауи фæрци донмæ цæун изолмæ нæ гъудæй: сæ тæккæ хæдзари рази адтæй заманай цъай.

Мәхәмәт, кәд ә хәдзари куститәй хъурма адтәй, уәддәр ә сәйрагдәр ихәсбәл нимадта ахур кәнун, хуарз

ахур кæнун. Æ уроктæ искæнунмæ 'й бонæй ку нæ райевдæлидæ, уæд æхсæви æнафæнттæмæ фæббадидæ фæтæгени цирагъ кенæ цъилингай рохсмæ. Кенæ бабæй сæумæцъæхæй фæггæпп кæнидæ æма æ киунугутæбæл, æ финсуйнæгтæбæл исбадидæ.

Мæхæмæт æмдзæвгитæ, статьятæ финсун раги райдæдта, кæд сæ фиццаг рæстæги æвдесгæ некæмæ кодта, уæддæр.

Тугьди размæ, уæдта æ фæсте дæр скъолай литературон къуари куст некæд банцадей. Еу рестеги име цуденце Икъати Бисолтан, Саукуйти Солтан, Сабайти Сулейман, Асети Барис, Амилахуанти Хизир, Цъеути Замæдин, Хъаирти Аслæнбек, Исати Мæхæмæт, Цорионти Хамиц ама андарта. Исуиуонца 10-12 адæймаги. Ахиддæр зуймон даргъ изæрти скъолай къластай еуеми бамбурд уиуонцæ, æркæсиуонцæ берети нæуæг финст æмдзæвгитæмæ, рæнгъæй сæ равзариуонца, байамониуонца алкаман а радуд ема 'й исраст кениуонце. Хуездер **жмдзжвгитж** рартасиуонцж, скъолай син «жригон таланттж», зжгъгж, ци фарси газет цудæй, уоми сæ рауадзиуонцæ.

Литературон къуарæн разамунд лæвардта нæ еугурей уарзон ахургæнæг Сагети Рамазан. Рамазани фæрци беретæ базудтонцæ поэзий сосæгдзийнæдтæ, беретæ ниххуæстæнцæ æмдзæвгитæ финсунбæл. Уонæй сæ еу адтæй Исати Мæхæмæт. Мадта Сабайти Сулеймани дæр дигори дзиллитæн амонун нæ гъæуй, зундгонд поэт æй.

Устур Фидибæстон тугъд Мæхæмæти цардмæ дæр, иннæ адæми хузæн, бахаста устур æййивддзийнæдтæ. Æ дууæ хестæр æнсувæри Илас æма Иса тугъди будурмæ рандæнцæ. Хæдзари уæзæ нур ба еудадзугдæр Мæхæмæти рагъбæл æрæнцадæй.

«Ракæнайи» цома иссæй. Уæддæр бафæлладтæн, мæ бон нæбал æй, зæгъгæ, Мæхæмæт некæд разагъта. Тугъди рæстæги немуцаг фашисттæ скъола æрдæгихæлд никкодтонцæ æма тугъди фæсте ба цалцæг кæнуйнаг иссæй. Берæ кустæгутæ си адтæй, æма си Исати Мæхæмæт æхе некæд райеуварс кодта. Аллирауæн дæр æй фæууидтайсæ. Е 'мбæлтти разæнгард кæнунмæ Мæхæмæтиæ кусти ци хъаурæ адтæй, уой ин ахургæнгутæ бафеппайдтонцæ æма 'й, 9-аг къласи ахурдзау уогæй Лескени скъолай фæскомцæдесонти комитети секретарæй исæвзурстонцæ. Мæхæмæти

разамундей фескомцедесонти комитет устур ергом ездахта ахури гъеде фебберзонддер кенунме, скъоладзаути егъдау, косенуетти кедзосдзийнаде хуарз уагебел нивверунме.

Мехемет десни адтей хузе кенунме дер. Ахиддер кодта Пушкин, Къоста ема Ленини хузте. Дессаг адтенце Мехеметен е конд карикатурите дер, айдагь се 'ркасти не, фал се арф гъудийей дер. Æмбурд се кодта хецен альбоми. Се еуете скъолай фарси газети кене бабей гегъедибел устурдер кондей фарсбел ауигъдей феззинниуонце.

Мадта скъолай драмон къуари кустей дер Мехемет еуварси не леудтей. Лескейнегтей нур дер ма берете еримисунце, 1944 анзи скъолай сценебел Бритъиати Елбиздихъой пьесе «Хазби» еверд куд ерцудей, уой. Айдагъ скъоладзауте не, енеуой адемей скъолай еци агъазиау зали бацеуен небал уиде. Сауенге къерезгитей дер ма име кастение.

Мæхæмæти уæди цардбæл сагъæс кæнгæй, адæймаг нур дæр деси бацæуй, алцæбæл куд хъæрдтæй, зæгъгæ. Фал си дессагæй неци адтæй. Хуцауæй боз, æ берæ хъиамæттæ дзæгъæли нæ фесавдæнцæ. Фиццагидæр Лескени скъолай сугъзæрийнæ майдан ка раста, е адтæй Исати Мехемет. Æ хуарз ахур, егьдау жма жхсжнадон кустжн ин устур аргьгонд ерцудей. Æведзи, е гъеу, хъебæрдæр ба æ гъæуккæгти уомæй берæ уарзта. Æвæдзи, Лескени гъæдтæ æма будуртж, сувжллонжй кжми гъазидж, еци рауæнтæ ин уæлдай адæ уомæй кæниуонца. Æвадзи, а фунти Лескени уомæй бафтуйидæ.

Мæ финсти кæронбæттæни мæ еу хабар æримисун фæндуй. Е адтæй, Мæхæмæт Нальчикки пединститути ку ахур кодта, уæд. 1946 анзи, рагуалдзæги.

Цæветтонгæ, уордæмæ Ленинградæй лекцитæ кæсунмæ иссудæй æвзагзонунади устур ахургонд Г.Ф. Турчанинов. Дессаг адтæнцæ ахургонди лекцитæ еугурæйдæр, фал нин Зеленчукки ци дорин циртдзæвæн иссирдтонцæ, уой хабар ку ракодта, уæд Мæхæмæт æ бунати нæбал лæудтæй. Дес кодта, уæхæн рагон финст ка бакастæй, кутемæй æй бакастæй. Циуавæр дамугъатæй æма кæд финст адтæй, дигоронау си ци дзурдтæ адтæй, зæгъгæ.

Мæнмæ гæсгæ, Мæхæмæтæн Турчанинови хæццæ æ еци фембæлд равардта фиццаг æсхуст æвзагзонунади надбæл ниллæуунмæ.

Мæхæмæтæн æ хуарздзийнæдтæн сæ банимайун дæр зин æй...

ИСАТИ Мæхæмæтæн е 'носон бунат иссæй Дзæуæгигъæуи Кади Аллейæ.

ÆГЪУЗАРТИ Саукуй(1943-2013),
финсæг, публицист

ИСАТИ МÆХÆМÆТИ ЗÆРДÆРГОМ САГЪÆСТÆ...

Исати Мæхæмæт хъæбæр зæрджхцжужнжй ке хжццж фембжлидж Иристонмж иссжугжй, жма зæрдæргом дзубандитæ ке хæццæ фæккæнидæ, уонæй еу адтæй зундгонд журналист жма финсжг Æгъузарти Саукуй. Уæлзæнхæбæл æхцул цард кæнгæй, æрæнцадæнцæ еумæ се 'носон дуйней дæр. Æмгæрттæ нæ уогæй – Саукуй си финддæс анзи кæстæр адтæй, – уæддæр æмгарж жрдхужрдти хузжн царджнцж. *Æгъузари-фурт æ курухон хестæри* гъудити бундорбæл цалдæр æрмæги джр бацжттж кодта, ж ржстжги мухури рацуджнцж. Уонжй еу – мжнж дæлдæр ке мухур кæнæн еци новеллæ. ниффинста 'й Мæхæмæти зæрдæргом дзубандитæмæ гæсгæ.

Æз куд берæ уарзун Ири къурфæ! Æз уотæ берæ уарзун Ири къум æма ин мæ сæр нивонд фæууæд!

Уотемæй ба кадæртæ таус рауагътонцæ, махæрдигон, дан, нæй. Бафæрсайтæ мадта Лескени къулдунтæ, æз бæгъæнбадæй кæми фæтътъæбæртт кодтон.

Бафæрсайтæ фæсалгун рæгътæ, æз уæриккитæ кæми хизтон.

Бафæрсайтæ...

Мæ алли тоги æртæх, мæ алли исуолæфт дæр ирон æй, дигорон æй. Мадта æз нæхемæ ку фæуун, уæд донгон мæтъел зарæ цæмæн фæккæнуй? Нæбал мæ базонуй, кенæ ба мæ бафæсмæруй, æма мин мæ хорсугъд бауæр æнтæф бони куд рæвдудта, уой æримисуй...

Цал æвзаги зонун, цал æвзагебæл исæмбалдтæн, ирон-дигорон дзурдæн си æмбал нæййес. Мади губунæй дæ хæццæ ци æвзаг рахæссай – хæзнати хæзнадæр, еугуремæй хъазардæр.

Мæ дзæбæх кæстæр! Дæ сæрбæл бæрзонддæр исхуæцæ æма зонæ: аланти нæртон тог æмбохъула кæнуй дæ дадзинтти. Æма кæд агъаззаг фæккиудтан, уæддæр лæдæрун: нæ фесæфдзинан, Къоста æма Туйгъанти Махарбеги хузæнттæ кæми игуруй, Исси ном кæми нæруй, Васой фæллæнттæ кæми ахур кæнунцæ, Балой алæмæти гъæлæс еугур дуйнебæл кæми игъусуй, еци адæмæн мæгурæй тас нæй.

Жригъосун: лæги хузæн лæг нæмæ нæбал ес.

Ирæ лæг гъæуагæ некæд адтæй. Æма нæмæ кæд лæгæн æ тог еске ниуазта, уæд мах нæхуæдтæ. Ири къурфи райгурдæй æмбесонд: «Мæсуг æхе дорæй ихæлуй...» Е дзæгъæли нæй. Æма фесæфæд еци устур фудæнхæ нæ то-

Дуйней Исфæлдесæг! Кæрæдзей хуæрунæй нæ бахезæ, æлгъиститæн сæ карздæр мах адæми ма фæууæд! Ка дæн, цирдигон дæн æма кæмæй дæн, уой ба, ку нæбал уон, уæд балæдæрдзинайтæ

Ржхги рацжудзжнжй нж национ фжсевждон жма сабийти театри жркаст «Амирани рохс-2023». Аци исфæлдистадон мадзали фæрци æригæнттæн равгж ес сж искурдиадон гжнжнтж жнхжстджржй раргом кжнунжн. Мадзал аржэт цжуй жвджймаг хатт. Аци анз си архайдзжнжнцж фондз сждж жригон аджймагемжй фулджр республики еугур раужнтжй джр.

«ДАВУЙ ИЗОЛМЕ Æ COHT СЕР ЕУНЕГДЗИЙНАДЕЙ И СИРД ДЕР...»

ИСАТИ Мехемет айдагъ наукон ема ехсенадон архайдей не фескъуелхтей, фал ма име адтей литературон искурдиаде дер: финста аллихузон аййевадон уадзимиста. Уой ханца ба ма дигорон жезагма талмац кодта зундгонд финсгути уадзимиста дар. Загъан, а фарци <mark>дигоронау «исдзурдта» Владимир Маяковский ж зундгонд жмдзжвгж «Ци</mark> 'й лæгъуз æма ци 'й хуарз?»-æй. Абони уой дæр мухур кæнæн Исай-фуртжн жхе финст жмдзжвгити хжццж.

Мадама

Зæрди ку 'рбафтуис, мæ мадæ... Цæстити размæ æвеппайди Хорау ку 'рбастуй дæ сорæт, Нæбал рауинун уæд рæстæгмæ Мæхе, гъæунгтæ ма хæдзæрттæ, Адами ма егъау горат. И сау цӕститӕ сӕ ирд касти Ку фæккæнунцæ дæу мæнгуиндæ Идзулд, жнкъарджй, е кжугжй... Зæрдæ байгъæлдзæг уй де 'дзулдмæ, **Æ**хе **æ**рбалвасуй де 'нкъардм**æ**, Кенж байзайун сах лжугжй... «Æмбаргæ уо, мæ хор, мæ радæ! Ма уо де 'нгæртти 'хсæн æгадæ!» Райгъосун дин æдзох дæ дзурд. Фæззæгъун мæ дзуаппи Некæд байзайуй нæ гъуддаги Фæстаг, æгадæй дæ фурт!

Ленинград, 1947 анз.

Мæ райгурæн, дæуæй Имистон, цит, мæ зарти Да цитгин ном фарнай. Надте некед иронхи Дæ ном кодтон кадгин. Адтей де куст, де тонхи, Де 'гъæлдзæгæй хайгин. «Ирон фæндур» æрбайсгæй Цагъта темес Къоста. Геуæрги æ бæрнæхстæй «Ирæфи» зар кодта. Етте нектед иронхи Нæ уагътонцæ, нæ, дæу. Адтжн дж куст, дж тонхи, Номдзуд Дзæуæгигъæу!

Давуй изолма а сонт сар Еунæгдзийнадæй и сирд дæр. Хонхӕй рансонуй, цит, æхе, Байзайгæй æнæ 'къай, сикъе. Ледзгæй цæугæдон еунæгæй, Ниууадзуй хурта багънагай. Бæрзонд къæдзæхбæл и мæсуг, Калуй æ реубæл цæстисуг, Зæрдæ ку 'сунгæг уй хатгай, Неке разæгъуй: - «Ци кодтай?» Еунæг æноси мæгурæй, Мæгур алкæддæр, еунæг æй...

Ленинград, 1948 анз.

Тæходуйтæ, зæрди хурфæ, Уинун фæтгæ ку фæцайдæ! Уæд абони мæн финсунтæ Турхъæ-мурхъæй нæ гъудайдæ, Нӕ гъудайдӕ Дзурдæвзарæ -*Енар*ехсге куст равзаре – Зæрди хурфæн æ хузист *Ерц*ейцудайде ервист!

Æфсад æзнагмæ ку æмпурса, Фæууй нифсхаст æма гъæддух. *Ерм*ест фесафгей е туруса, Никкæндзæнæй æзнаг уой пурх. Уоййау лæг дæр æ царди бонти Не 'ронх кæнуй некæд бунтон Е 'гъдау, фæллæнттæ, фудæбæнттæ, Кæцитæ 'нцæ уомæн æ ном.

Ембалмæ

Кæд нæй не 'стæг æрвадæ, Кæд нæй нæ тог æмхуз, Еуӕй магъзæн – æ адæ, *Емхуз зæрдæн е 'схуст.*

Ленинград, 1948 анз.

Нурданти ма и дуйнебæл, Уæхæн фæтгæ ку фæцайдæ: Зæрди фæндон æнæдзебæл Æ нисанмæ ку тахтайдæ!

Ку тахтайдæ! Тæхгæ маргъау! Уæд абони мæ даргъ аргъау, Фæрресунгæнгæй мæ сæр, Нæ багъудайдæ мæн дæр.

Зæрди фæндон, сæри гъуди Æрвистай нæ уæ дæ размæ, Цубур рæстæгмæ – се 'мгъуди – Нихъхъæрдтайонцæ Кавказмæ, Нæ Кавказмæ! Мæ тæлæнтæ!

Кезугай дин мæ хабæрттæ Кодтайонцæ, о, ме 'мбал, Дӕтгӕй мӕнӕй мӕ салан...

Владимир МАЯКОВСКИЙ

Ци 'й лжгъуз жма ци 'й хуарз?

Минкъий биццеу æ бабай

ку рафæрсуй

– Æргомæй мин,

цæй, зæгъай,

лæгъуз æма ци 'й

хуарз.

Римæхстæй си

нæ иъигъинтæ цæй, игъосгæ

мæ дзуапмæ

цæмæдес,

нихъхъел кæнетæ уæ гъостæ.

– Хæдзари сæр

ку истонуй

бурдæн дунгæ, и мургъуз,

уæхæн рæстæг

ка нæ хонуй тезгъо кæнунмæ

лæгъуз?

И уарун

нур

фæссабур æй,

ракастæй хор

зæгъдзинан мах хуæд цубурæй -

«нæ рæстæг æй хуарз».

Еу биццеуæн

æ иæсгон

лæкъæрдæй

хуæрз игъæнст,

исхонун

æй уой мæ бон *æцæгдæр*

лæгъуз

æрмæст. Ку уарза

> биццеу сапойнæ,

дæндæгутæ

ку æхсна,

хуарз номæй ду уой

исхоне -

уæхæн биццеу *æй хæзна...*

Хиликъун биццеу

кæстæрти Ку æфхуæра

æгæрон, рахездзинан

æ сæрти –

нецæмæн гъæуй æ ном!

Аци биццеу ба кæстæртæн

ниллæууй

алкæд

cæ фарс –

аргъ кæнунмæ ку æрхъæрдтæн,

исхондзинан уæд уой

хуарз!

Дæ гъазæнтæ,

дæ киунугæ ку кæнай

алкæд

къуæхтæ.

ма дин уæд, биццеу,

фургъиге -

неке дин зæгъдзæй

«хуарз дæ».

Косун берæ ку уарза

сæ хæдзари æнæзеу,

киунугута ка каса,

фæххонунцæ 'й

хуарз биццеу.

Æ валинкитæ.

къалоста

ка кæдзос кæнуй алкæд.

некæд равдесгæй

æ бостæ,

рауайдзæй

хуарз лæг.

Баууæндæ

хъибилау

мæнбæл:

дæнгæл,

цъидих ку уа,

*жн*æгъдау

æма

рауайдзжнжй

си тускъа. И биццеу нæй

нур

мургъуз. Ци нæ кæнуй

карз –

базудта, ци 'й

лæгъуз.

базудта, ци 'й

хуарз.

Ленинград – Лескен, 1947 анз

Республикон дзиллон жхсжнадон-политикон газет «Дигорж». Сайраг редактор: САКЪИТИ Бариси фурт Эльбрус.

Газет исаразæг æма уадзæг: РЦИ-Аланий мухури æма дзиллон коммуникацити гъуддегути федбел Комитет. 362003, РЦИ-Алани, г. Дзæуæгигъæу, Димитрови гъæунгæ, 2

Редакций адрес: 362015 РЦИ-Алани. г. Дзæуæгигьæу, Къостай номбæл проспект, 11, 6-аг уæладзуг. Тел.: 25-22-56 (факс), 55-08-16; 25-93-00. E-mail: gazeta-digora@inbox.ru. Нæ газети сайт: http://gazeta-digora.ru

Газет регистрацигонд жй бастдзийнади, хабархжссжі технологита ама дзиллон коммуникацити сфери Федералон служби Управлений РЦИ-Аланий. Рег. номер ПИ №ТУ15-00141, 2017 анзи 14 апърели. Газет мухургонд æрцудæй АБÆ «Рауагъдадæ «Хонсайраг регион»-и. 357600, г. Ессентуки, гъæунгæ Никольская, 5а.

Газет цæуй къуæре еу хатт – геуæргибони Рафинсуни индекс: 73946. Тираж 950. Заказ № 614. Мухурмæ гъæуама финст æрцæуа – 17.00; 24.03.2023.

Мухурмæ финст æрцудæй – 17.00; 24.03.2023.

Нæ газетæй ист æрмæгæй пайда кæнун æнгъезуй, нæ редакций аразийей. Уедта гъеуама береггонд уа, не газетей ист

Финстæгутæ, къохфинститæ, хузтæн рецензи нæ дæттæн, уждта са автортама дар фастама не 'рветан. Газети ци æрмæгутæ рацæуа, уонæбæл бæрнондз хассунца са авторта.